

УДК 378.094.015.3

РЕАЛІЗАЦІЯ АКСІОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ ДО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ СІМЕЙНИХ ЛІКАРІВ

Остраус Ю.М., викладач
кафедри іноземних мов

Вінницький національний медичний університет імені М.І. Пирогова

На основі аналізу наукової літератури визначено сутність та основні категорії аксіологічного підходу. Обґрунтовано доцільність застосування аксіологічного підходу до формування професійно-комунікативної культури майбутніх сімейних лікарів. Розглянуто методи реалізації зазначеного підходу у процесі вивчення дисципліни «Іноземна мова».

Ключові слова: аксіологічний підхід, реалізація, професійно-комунікативна культура, методи, майбутні сімейні лікарі.

На основе анализа научной литературы определены сущность и основные категории аксиологического подхода. Обоснована целесообразность применения аксиологического подхода к формированию профессионально-коммуникативной культуры будущих семейных врачей. Рассмотрено методы реализации подхода в процессе изучения дисциплины «Иностранный язык».

Ключевые слова: аксиологический подход, реализация, профессионально-коммуникативная культура, методы, будущие семейные врачи.

Ostraus Y.M. AXIOLOGICAL APPROACH IMPLEMENTATION IN FUTURE FAMILY PHYSICIAN'S PROFESSIONAL COMMUNICATIVE CULTURE FORMATION

The article defines the basic nature and the main categories of the axiological approach on the basis of scientific literature analysis. The author underlines the necessity of axiological approach application in future family physicians' professional communicative culture formation. The author suggests methods of the approach implementation while studying the subject Foreign Language.

Key words: axiological approach, implementation, professional communicative culture, methods, future family physicians.

Постановка проблеми. У зв'язку з підвищенням вимог до професійної підготовки сімейних лікарів у сучасному суспільстві виникає необхідність модернізації освітнього середовища вищих медичних навчальних закладів. Професійна діяльність лікаря тісно пов'язана з його морально-етичними принципами та системою цінностей, у центрі якої знаходиться життя і здоров'я людини. Саме цінності, виступаючи орієнтиром діяльності та регулятором поведінки фахівця, забезпечують гуманістичну спрямованість сімейних лікарів та зумовлюють їх високе покликання. Формування цінностей є необхідною умовою духовного та професійного становлення майбутніх медиків, професія яких вимагає найвищого виявлення людяності, чуйності, терпимості, відповідальності та турботи про іншу людину. Таким чином, на сьогодні аксіологічний підхід до професійної підготовки майбутніх сімейних лікарів набуває все більшої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблемі організації педагогічного процесу на засадах аксіологічного підходу приділяється значна увага. Аксіологічні основи розвитку освіти окрес-

лено у працях І. Бега, І. Зязюна, В. Кременя, В. Крижко, В. Огнев'юка, З. Равкіна, О. Сухомлинської та ін. Питання ціннісного наповнення змісту педагогічного процесу розкрито у роботах Т. Калюжної, А. Кир'якової, В. Сластьоніна, Н. Ткачової, Н. Худякової та ін. Дослідження проблеми аксіологізації професійної підготовки фахівців представлено у працях С. Вітвицької, В. Кузнецової, В. Марчука, Д. Мацька, О. Теплої, І. Тимошук, М. Чаїнської, Н. Шемигон та ін. Аксіологічні аспекти професійної підготовки майбутніх медиків розглянуто дослідниками К. Бобер, С. Ісаєвою, Н. Маяковською, К. Куренковою та ін. Однак подальшого дослідження потребує проблема реалізації аксіологічного підходу у вищих медичних навчальних закладах, яка вимагає пошуку засобів, форм і методів навчання, що сприяють розвитку аксіосфери майбутніх лікарів.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає в теоретичному обґрунтуванні необхідності запровадження аксіологічного підходу до формування професійно-комунікативної культури майбутніх

сімейних лікарів, визначенні засобів і методів реалізації зазначеного підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аксиологічний підхід ґрунтується на філософському вченні, що досліджує цінності як смислоутворювальні основи людського буття, які визначають спрямованість життя, діяльності і вчинків особистості, їх природу та специфіку; місце і роль цінностей у світогляді людини; характеристики та структуру ціннісного світу. Відповідно, центральним поняттям цього підходу є категорія «цінність», котра трактується як специфічне утворення у структурі індивідуальної свідомості, ідеальний образ, орієнтир діяльності особистості та суспільства (В. Сластьонін, Г. Чижакова) [15, с. 100]; значимі для людини об'єкти, узагальнені стійкі уявлення про щось як про благо (А. Гусейнов, Р. Апресян) [6, с. 179]; позитивне значення предмета, явища чи його властивостей для реального суб'єкта діяльності з урахуванням задоволення його потреб (Т. Калюжна) [8, с. 22].

Аксиологічний підхід в освіті розглядає цінності у тісному зв'язку із ціннісними орієнтаціями, які А. Гусейнов назвав «системою координат» людини [6, с. 179], оскільки перші належать групі або суспільству, тоді як останні – особистості. В. Сластьонін вважає ціннісні орієнтації системою стійких відношень особистості до навколишнього світу і самого себе у формі фіксованих установок на ті чи інші цінності матеріальної і духовної культури суспільства [15, с. 128]. А. Кир'якова зазначає, що ціннісні орієнтації – це ціннісне відношення особистості до об'єктивних цінностей суспільства, що виражається в їх усвідомленні та сприйнятті як потреб, котрі мотивують і детермінують поведінку в теперішньому та майбутньому [9, с. 49]. Підкреслюючи індивідуальний характер ціннісних орієнтацій, Т. Калюжна трактує їх як «систему цінностей особистості, які орієнтують на основні цілі життєдіяльності, засоби їх досягнення і реалізують функцію найважливіших регуляторів поведінки і діяльності людини» [8, с. 23].

Дослідники-педагоги визначають, що аксиологічний підхід у професійній освіті орієнтує викладачів на забезпечення засвоєння студентами загальнолюдських та професійних цінностей, які визначають їх ставлення до світу і суспільства, до своєї професійної діяльності, до самого себе як особистості та фахівця. Таким чином, освіта та виховання в контексті цього підходу постають як соціальна взаємодія педагога та вихованця, у процесі якої відбувається обмін цінностями, ідеалами, життєвими позиціями та смислами, у результаті

чого створюються нові цінності та смисли [15, с. 141].

На думку вчених, аксіологічний підхід відіграє вирішальну роль у створенні підґрунтя духовної культури майбутніх фахівців та дозволяє поєднати практичне і пізнавальне ставлення до світу, збагатити пізнання, зробити професійні знання особистісно значущими для студентів, включаючи в педагогічний процес такі феномени, як цінності, ціннісні орієнтації та ідеали, що сприяють соціальній, професійній та особистісній ідентифікації особи [12, с. 3–4; 15, с. 93].

На значення аксіологічного підходу щодо становлення майбутнього фахівця у системі університетської підготовки вказувала О. Акімова. Аксиологічний підхід визначав у проведеній автором дослідницькій роботі змістову основу процесу розвитку творчого мислення як учення про цінності і ціннісну структуру світу, що зумовлює об'єктивний зв'язок людини з культурою як системою цінностей. Розвиток творчого мислення майбутнього фахівця відбувався в навчальному процесі на основі засвоєння студентами фахових наук як частини культури, причому обов'язковою умовою було створення власного освітнього продукту, тобто студент ставав творцем нових елементів культури. Таким чином, засвоєння культури як системи цінностей являло собою не тільки розвиток студента, але і становлення його як творчої особистості [3, с. 181–182].

У межах дослідження проблеми аксіологічного підходу у професійній підготовці сімейних лікарів Н. Маяковська розкриває його як системоутворювальний компонент професійного виховання. Науковець називає цей підхід системою гуманістичних норм, ідей, ідеалів та зразків, що регулюють педагогічну взаємодію в освітньому процесі і впливають на становлення гуманістичних професійних цінностей у структурі цілісної особистості майбутнього лікаря. Загальною метою навчально-виховного процесу, що ґрунтується на аксіологічному підході, визначено формування ціннісного відношення до професійної діяльності лікаря, а результатом цього процесу – сформованість ціннісних орієнтацій студентів на людину, забезпечення її здоров'я, збереження життя, на освітній процес, що забезпечує набуття професійних знань та умінь [12, с. 8–14].

Погоджуючись із тим, що цінності та ціннісні орієнтації є важливими чинниками професійного становлення особистості, Л. Руденко також звертає увагу на їх значний вплив на розвиток комунікативної культури фахівця. Дослідниця зазначає, що цінності та ціннісні орієнтації насамперед вплива-

ють на мотиваційну сферу студента та проєктуються на розвиток його комунікативної культури, вдосконалення комунікативної поведінки у процесі професійної діяльності. Індивідуальне сприйняття і засвоєння професійних цінностей свідчить про наявність власного стилю комунікативної діяльності, про ціннісне ставлення до змісту і результатів власної професійної діяльності, професійних ролей і позицій [14, с. 70–71].

Підтримуючи позицію Л. Руденко, підкреслимо, що застосування аксіологічного підходу сприяє формуванню професійно-комунікативної культури майбутніх лікарів у процесі їх професійної підготовки, оскільки вважаємо гуманістичні та професійні ціннісні орієнтації її невід'ємним компонентом, який детермінує і контролює поведінку лікаря у професійно-комунікативних ситуаціях.

Реалізацію аксіологічного підходу в освітньому процесі вчені пов'язують зі створенням умов для сприйняття особистістю загальнолюдських та професійних цінностей, для перетворення їх в особистісні цінності, власні життєві смисли. Таким чином, аксіологічний підхід до формування професійно-комунікативної культури майбутніх сімейних лікарів передбачає спрямування освітнього процесу на формування ціннісних орієнтацій (життя, добро, любов до ближнього, співчуття, справедливість, совість, повага до людської гідності та ін.), необхідних для становлення та розвитку цього виду культури. У зв'язку із цим виникає необхідність вивчити механізми формування ціннісних орієнтацій особистості.

Вказуючи на складність та протяжність цього процесу, Т. Калюжна стверджує, що інтеріоризація цінностей не передбачає нав'язування, а вимагає особливої уваги та делікатності. До повного циклу формування ціннісних орієнтацій дослідниця включає такі етапи: пред'явлення цінностей вихованцеві; усвідомлення ціннісних орієнтацій особистістю; ухвалення ціннісної орієнтації; реалізація ціннісних орієнтацій у діяльності і поведінці; закріплення ціннісної орієнтації у спрямованості особистості, перехід її у статус особистісної якості; актуалізація потенційної ціннісної орієнтації [8, с. 68].

До стадій засвоєння цінностей Я. Гудечек відносить: отримання інформації про існування цінності; перетворення отриманої інформації, її власне трактування; діяльність особистості, що полягає в інтеріоризації цінності чи в її відторгненні; включення цінності до власної системи особистості або її відторгнення; зміни особистості та привласнення цієї цінності [5].

У процесі становлення професійних цін-

нісних орієнтацій Л. Ібрагімова, О. Істрофілова та Г. Петрова виокремлюють три етапи: орієнтаційний, тобто ознайомлення зі специфікою ціннісного компонента професійної діяльності; реконструктивний, що передбачає сприйняття та усвідомлення професійних цінностей; конструктивний, коли відбувається засвоєння цінностей та їх трансляція у професійно-особистісному просторі [13, с. 47].

Важливою для розуміння механізмів формування ціннісних орієнтацій є позиція І. Тимошук, яка зазначає, що психологічним інструментом засвоєння цінностей є переживання, почуття особистості [16, с. 11]. Слід також взяти до уваги точку зору О. Ісаєвої, яка стверджує, що «формування ціннісних орієнтацій студентів медиків відбувається тільки в діяльності, оскільки вона пов'язана з усією системою відносин, у яку включений суб'єкт» [7, с. 217].

Отже, погляди вчених на процес засвоєння цінностей різноманітні, але аналіз різних підходів до зазначеної проблеми дає підстави виділити такі основні етапи формування ціннісних орієнтацій: ознайомлення особистості із цінністю; сприйняття та усвідомлення цінності; засвоєння цінності та прояв її у поведінці особистості. Важливого значення вчені надають переживанням, емоційному ставленню до цінностей, активній діяльності особистості, що створюють умови для формування системи ціннісних орієнтацій.

Аналіз педагогічних наукових джерел дозволив виявити основні умови реалізації аксіологічного підходу в навчально-виховному процесі. Дослідники зазначають, що застосування цього підходу передбачає повагу до студентів, роботу в групах, надання рівних можливостей усім студентам та забезпечення їх активності, незалежність студентів, постановку проблемних ситуацій, стимулювання самоаналізу та самооцінки, врахування потреб та інтересів студентів, розвиток критичного мислення, максимальне наближення занять до реального життя, що надасть студентам можливість отримати власний досвід та обговорити різні вчинки та події [2, с. 53].

Сучасні науково-педагогічні дослідження доводять, що важливим засобом реалізації аксіологічного підходу у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців є гуманітарні дисципліни, зокрема «Іноземна мова», яка має широкі можливості для виконання загальноосвітньої та виховної функцій. Науковці вказують на широку змістовно-методичну базу дисципліни для формування ціннісних орієнтацій студентів, оскільки теми курсу мають великий потенціал не

лише для вивчення лексико-граматичного матеріалу, а й для розкриття їх ціннісного аспекту. Так, І. Тимошук зазначає, що потенційні виховні можливості цієї дисципліни дають студентам можливість усвідомити зразки цінностей та на їх основі проектувати власні дії [16].

Ми поділяємо ці погляди, оскільки вважаємо дисципліну «Іноземна мова» дієвим засобом розвитку особистості майбутнього сімейного лікаря, що має значний аксіологічний потенціал. Ми переконані в тому, що на заняттях з іноземної мови викладач має широкі можливості сприяти засвоєнню професійних цінностей шляхом застосування методів навчання, що розкривали б етичні, моральні та гуманні аспекти професії лікаря. Наприклад, акцентуючи увагу на принципах та правилах професійної комунікативної взаємодії між лікарем та пацієнтом, викладач формує погляди студента на характер стосунків у професійній сфері, сприяє становленню шанобливого ставлення до людей, що потребують професійної допомоги лікаря. Розглядаючи на заняттях життя, здоров'я, повагу до особистості та її прав, співчуття та професіоналізм лікаря як цінності, викладач здатний сформулювати гуманістичну спрямованість майбутніх лікарів, стимулювати інтеріоризацію студентами цих цінностей.

Успішна реалізація аксіологічного підходу до формування професійно-комунікативної культури майбутніх сімейних лікарів у процесі вивчення указаної дисципліни вимагає ретельного відбору дидактичних матеріалів і методів, які б забезпечували здійснення кожного етапу формування ціннісної орієнтації, а також стимулювали активну діяльність особистості, були здатні викликати у студентів переживання різних почуттів та емоцій, пов'язаних із майбутньою професійною діяльністю. Аналіз наукових досліджень виявив широкий спектр таких методів, до яких дослідники відносять пояснювально-ілюстративний, проблемний, імітаційного моделювання, дискусійний, ситуаційний, драматизацію, метод проектів, вирішення моральних дилем, етичні бесіди, створення уявних ситуацій морального вибору, ігрові технології, тренінги, диспути, заняття у мікрогрупах, бесіди, проблемні ситуації, різноманітні форми творчої роботи: години духовності, лекції-зустрічі із представниками обраної професії, круглі столи, конкурси, дослідницькі та творчі завдання.

Розглядаючи умови формування професійних ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців медичної сфери, К. Бобер акцентує увагу на необхідності включення у зміст навчання

гуманітарних дисциплін ціннісно-орієнтованих текстів, за допомогою яких можна ознайомити студентів зі змістом професійної діяльності, її моральним, етичним та соціальним аспектами, образом ідеального фахівця, вимогами суспільства до фахівця та його моральних якостей, суспільними та професійними цінностями. Дослідниця також підкреслює особливо важливу роль практично-орієнтованих завдань (аналіз професійних ситуацій, вирішення ситуаційних задач), що не тільки співвідносяться із професійним завданням, а й відображають життєву проблему і, відповідно, певну ціннісну орієнтацію. Застосування таких завдань сприяє формуванню уміння оцінити ситуацію, прийняти рішення, виконати відповідні професійні дії, здійснити самоконтроль, орієнтує студента на усвідомлення власних професійних якостей і вимог професії до його особистості [4, с. 82–103].

Невід'ємною умовою формування ціннісних орієнтацій студентів медичного коледжу К. Куренкова називає насамперед забезпечення професійно-ціннісної спрямованості змісту навчального матеріалу дисциплін. Для засвоєння професійних цінностей майбутніх фахівців дослідниця широко застосовувала активні методи навчання: рольові ігри, дискусії, тренінги, творчі самостійні завдання, роботу в мікрогрупах, метод проблемних ситуацій, «мозкові атаки» [11, с. 11–13].

Враховуючи особливості професійної підготовки майбутніх медиків, І. Тимошук визначає такі форми і методи навчання і виховання, що сприяють формуванню їх ціннісних орієнтацій: дискусії, спрямовані на корекцію ціннісних орієнтацій; рольову імітацію професійних ситуацій; аналіз конкретних ситуацій професійного спілкування, що насичені морально-етичним змістом та дають можливість обмірковувати аксіологічні аспекти майбутньої професійної діяльності; читання та обговорення наукової та науково-популярної літератури із проблем міжособистісного та професійного спілкування; тренінгові заняття у групі тощо [16, с. 9–15].

Пошук методів реалізації аксіологічного підходу, що можливо було б застосувати у вивченні дисципліни «Іноземна мова», також виявив поширеність використання методу case-study для викладання медичної етики у зарубіжних навчальних закладах, переваги якого полягають у здатності зосередити увагу саме на моральних та етичних проблемах майбутньої професійної діяльності. Зокрема, науковець Р. Грундстеїн-Амадо стверджує, що найбільш поширеною технологією формування ціннісного ядра

медика є саме зазначений метод, який передбачає презентацію та аналіз конкретної ситуації професійної діяльності. Дотримуючись запропонованих викладачем вказівок, студенти обговорюють ситуацію, визначають етичну проблему, пропонують кілька альтернативних вирішень проблеми, обговорюють та оцінюють ці варіанти, а в кінці цього процесу пропонують рішення, яке відповідає їх системі цінностей. Аналіз абстрактної професійної ситуації створює контекст, у якому особа має можливість розвинути свою думку щодо проблеми, з якою вона може зустрітися у реальній професійній діяльності. Case-study змушує студентів звернутися до свого «внутрішнього кодексу» та досвіду, дозволяючи при цьому формувати нові думки та ідеї про цю ситуацію [1, с. 176].

Викладені вище теоретичні положення дають підстави стверджувати, що методика реалізації аксіологічного підходу до формування професійно-комунікативної культури майбутніх сімейних лікарів у процесі вивчення іноземної мови повинна ґрунтуватися на принципах активної діяльності, впливу на сферу почуттів особистості, максимального наближення навчального процесу до реальних професійних ситуацій. Відповідно до основних стадій формування ціннісних орієнтацій ця методика, на наш погляд, повинна включати в себе такі етапи: 1) презентація цінності професійної діяльності; 2) сприйняття та усвідомлення професійної цінності; 3) засвоєння цінності та прояв її у поведінці майбутнього фахівця.

На нашу думку, реалізація першого етапу методики можлива за рахунок включення до навчального матеріалу дисципліни «Іноземна мова» ціннісно-орієнтованих текстів. Наприклад, «Етичні принципи роботи лікаря», «Права пацієнта», «Довіра пацієнта до лікаря», «Принцип зосередженості на пацієнті», «Роль лікаря в суспільстві» не тільки містять у собі мовний матеріал, а й нададуть студентам інформацію, що ознайомить їх із моральними та етичними аспектами майбутньої професійної діяльності, сприятиме усвідомленню вимог професії та суспільства до особистості лікаря.

На другому етапі для прийняття та усвідомлення професійної цінності необхідно залучити почуття і переживання студентів шляхом презентації та обговорення конкретної ситуації професійної діяльності. Цю ситуацію слід підбирати таким чином, щоб вона не тільки відображала ті проблеми та цінності, що були висвітлені в тексті, але також була цікавою для студентів, актуальною, хвилюючою та емоційно насиченою. Аналіз та обговорення ситуації дасть

можливість студентам зрозуміти почуття і потреби пацієнта, виявити помилки в діях лікаря та їх наслідки на здоров'я пацієнта, усвідомити цінність, що відображена в конкретній ситуації, сформулювати свою думку щодо певної проблеми та своє відношення до конкретної цінності.

На третьому етапі необхідно створити умови для активної діяльності студентів, яка б сприяла засвоєнню цінності, прояву її у поведінці майбутнього фахівця та була наближеною до реальних професійних ситуацій. Для цього доцільно застосовувати активні методи навчання: вирішення ситуаційних задач, групові та парні дискусії, рольову імітацію професійних ситуацій, індивідуальні творчі завдання (написання есе, доповідей). Такі методи нададуть студентам можливість здійснити комунікативну взаємодію, обмінятися думками, прийняти власне рішення та висловити свою думку, що ґрунтується на засвоєних цінностях.

Висновки із проведеного дослідження. Отже, описана методика, на нашу думку, забезпечує реалізацію основних етапів формування професійних ціннісних орієнтацій майбутніх сімейних лікарів, що утворюють аксіологічну основу їх професійно-комунікативної культури.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Grundstein-Amado R. Values education: a new direction for medical education / R. Grundstein-Amado // *Journal of Medical ethics*. – 1995. – № 21. – P. 174–178 [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1376695/pdf/jmedeth00296-0046.pdf>.
2. Tomar B. Axiology in Teacher Education: Implementation and Challenges / B. Tomar // *Journal of Research & Method in Education*. – 2014. – Vol. 4. – Is. 2. – Ver. III. – P. 51–54 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.iosrjournals.org/iosr-jrme/papers/Vol-4%20Issue-2/Version-3/H04235154.pdf>.
3. Акімова О. Формування творчого мислення майбутнього вчителя : [монографія] / О. Акімова. – Вінниця : Планер, 2013. – 340 с.
4. Бобер Е. Становление профессиональных ценностных ориентаций студентов медицинского колледжа в образовательном процессе : дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Е. Бобер. – Омск, 2014. – 227 с.
5. Гудечек Я. Ценностная ориентация личности / Я. Гудечек // *Психология личности в социалистическом обществе: Активность и развитие личности* / Б. Ломов, Т. Иолов, Ф. Патаки и др. ; ред.-сост. К. Абульханова. – М. : Наука, 1989. – С. 102–110.
6. Гусейнов А. Этика : [учебник] / А. Гусейнов, Р. Апресян. – М. : Гардарики, 2000. – 472 с.
7. Ісаєва О. Теоретичні та методичні засади формування особистісно-професійної культури майбутніх лікарів у процесі гуманітарної підготовки : дис. ... докт.

пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / О. Ісаєва. – Х., 2016. – 625 с.

8. Калюжна Т. Педагогічна аксіологія в умовах модернізації професійно-педагогічної освіти : [монографія] / Т. Калюжна ; за наук. ред. О. Уваркіної. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – 128 с.

9. Кирьякова А. Теория ориентация личности в мире ценностей : [монография] / А. Кирьякова. – Оренбург : Юж. Урал. ун-т., 1996. – 188 с.

10. Кузнецова В. Формування гуманістичних цінностей у майбутніх вчителів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / В. Кузнецова. – Луганськ, 2001. – 20 с.

11. Куренкова К. Формування професійних цінностей майбутніх медсестер у процесі фахової підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / К. Куренкова. – Х., 2009. – 21 с.

12. Маяковская Н. Профессиональное воспитание будущего врача в медицинском вузе на основе аксио-

логического подхода : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Н. Маяковская. – Шуя, 2012. – 25 с.

13. Реализация ценностного подхода в образовании : [монография] / отв. ред. Л. Ибрагимова, О. Истрофилова. – Нижневартовск : Изд-во Нижневарт. гос. ун-та, 2014. – 153 с.

14. Руденко Л. Формування комунікативної культури майбутніх фахівців сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах : [монографія] / Л. Руденко. – Л. : Піраміда, 2015. – 342 с.

15. Слостенин В. Введение в педагогическую аксиологию : [учебное пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений] / В. Слостенин, Г. Чижакова. – М. : Академия, 2003. – 192 с.

16. Тимошук І. Педагогічні умови виховання у студентів медичного технікуму гуманістичних цінностей : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / І. Тимошук. – Тернопіль, 2005. – 20 с.